

KULTÚRA

The Central & Eastern European
Innovative Public Policy Think Tank

MIESTO KULTÚRY V SPOLOČNOSTI

POLICY BRIEF 3 vznikol ako výstup z neformálneho diskusného stretnutia Slovenského klubu pri stredo- európskom think tanku PPI – Public Policy Institute, ktoré sa uskutočnilo dňa 23. mája 2007 v priestoroch Kafé Scherz v Bratislave.

Hosťami diskusie boli Magda Vášáryová, poslankyňa NRSR a Zora Jaurová, analytička Inštitútu pre kultúrnu politiku.

Po odbornej diskusii a príprave hlavných téz pre reformu vysokoškolského systému na Slovensku, Public Policy Institute (PPI) prichádza s novou iniciatívou smerujúcou k reforme systému podpory a rozvoja kultúry. Tú PPI vníma popri reforme vzdelávania ako kľúčovú a pre ďalší rozvoj slovenskej spoločnosti nevyhnutnú.

PPI pri štruktúrovaní a vypracovaní reformného návrhu, vychádza z filozofie, že demokratická a dlhodobo sa rozvíjajúca spoločnosť by mala stáť na viacerých vzájomne prepojených pilieroch. Popri kvalitnom vzdelaní je to aj umenie a kultúra ako jedinečný prejav ľudskej tvorivosti, ktorý má mať v spoločnosti svoje nezastupiteľné miesto.

O súčasných nedostatkoch systému podpory a rozvoja kultúry sa vedie množstvo diskusií. Za najzávažnejšie problémy, ktoré z nášho pohľadu dlhodobo negatívne rezonujú a vymedzujú súčasný rámec kultúrnej politiky, považujeme:

- × Absenciu definície a úlohy kultúry a umenia v spoločnosti
- × Nedostatočné využitie možností vyplývajúcich z členstva v EÚ

- × Neexistenciu moderného vzdelávania a výchovy novej generácie a jej vzťahu ku kultúre a umeniu

Na to, aby sa posilnili prvky humanity a hodnotovosti v slovenskej spoločnosti, musí dostať kultúra a moderný vzdelávací systém oveľa väčší priestor. Práve tieto dva piliere spoločnosti prepájajú prirodzené potreby jednotlivca a potrebami spoločnosti. Moderná spoločnosť musí nevyhnutne stáť na silných základoch kultúry a vzdelania.

Dnešná realita nás núti konštatovať, že politické elity neboli doteraz schopné napomôcť vytvoreniu priaznivého prostredia pre rozvoj progresívnej kultúry. Funkčnosť systému financovania kultúry tvorí len vrchol ľadovca. Rozhodujúca je celospoločenská angažovanosť, pochopenie a podpora. **Štát si musí byť vedomý faktu, že pokiaľ nebude vytvárať priaznivé prostredie na jej rozvoj, skôr či neskôr bude doplácať na nekultúrnosť spoločnosti.** Pod pojmom nekultúrnosť v tomto zmysle chápeme predovšetkým tendencie ľudskej mentality absorbovať radikálne impulzy, nech už je ich zdroj akýkoľvek. Práve kultúra a nie politika určuje úspech spoločnosti. PPI preto navrhuje otvoriť diskusiu o novom nastavení systému podpory

kultúry a jasne definovať jej pozitívny výchovno-vzdelávací rozmer.

Zásadnou otázkou zostáva, či existuje v spoločnosti vôľa, ktorá daný stav nielen definuje, ale sa ho pokúsi aj zmeniť. Každé riešenie na báze štátnej pomoci kultúre má jeden zásadný problém. Nebude prinášať okamžitý efekt, pretože rovnako ako v školstve sa pozitíva prejaví v dlhodobom horizonte. Je preto ťažké nájsť širokú podporu zainteresovanej aj laickej verejnosti pre zásadnú reformu.

Štyridsať rokov stredoeurópskej reality, dogmatiky, priemernosti a relativizácie hodnôt etický rozmer kultúry zdiskreditovalo. Rozpor medzi slovami a konkrétnymi činmi jednotlivcov spoločnosť považuje za banálny problém. Riziko tejto reality je z hľadiska budúcnosti zrejme a v konečnom dôsledku ovplyvní nás všetkých. Čím budú hodnotové kritéria spoločnosti ukotvenejšie, tým ľahšie sa budú uplatňovať v sociálnych vzťahoch. Možno podobný stav dosiahnuť aj na Slovensku?

Pre PPI je táto realita neprijateľná a preto prichádza s konceptom tzv. mentálnej revolúcie. Osemnásť rokov po transformácii spoločenského a ekonomického systému, nastal čas na zmenu v myslení človeka. Chceme osloviť predovšetkým mladú generáciu. Riešenie vidíme

v spoločnej platforme vzdelanosti, kultúrnosti, hodnotovosti a angažovanosti. Nebudeme a nechceme osvietenským spôsobom vytvárať nietzscheovského „nového človeka“. V mentálnej revolúcii vidí PPI prostriedok a nie konečný cieľ svojho snaženia. Tým je človek, pre ktorého majú tradičné kultúrne hodnoty v zmysle humanizmu a filantropie prirodzený zmysel.

Reforma kultúry na Slovensku

Keď hovoríme o stave kultúrneho sektora na Slovensku, základnou východiskovou tézou musí byť zaradenie našej kultúrno-politickej situácie do štandardného európskeho kontextu – takáto perspektíva pomôže osvetliť niektoré komplikované problémy a najmä ponúknuť osvedčené riešenia. Je paradoxné, že hoci sa Slovenská republika v mnohých oblastiach postupne po roku 2006 zaradila do európskych štruktúr a veľakrát v tomto procese zaznamenávala svojou konkurencieschopnosťou úspech, keď príde na tému kultúry, jej správy a financovania, prestávame byť súčasťou širšieho kontextu a namiesto pragmatického hľadania najlepších existujúcich modelov sa často utiekame k emocionálnym argumentom typu *kultúra sa*

nedá merať peniazmi. Naša východisková téza pre analýzu stavu slovenskej kultúry a jeho príčin je:

× Európsky kontext slovenskej kultúry,

ktorý tvorí jej prirodzený kultúrny okruh z hľadiska kulturologického aj historického. Vnímanie našej kultúrnej situácie v tomto kontexte prináša aj praktické politické riešenia, príklady dobrých a zlých politik a ich dlhodobých výsledkov a najmä posúva kultúru z ideologického kontextu národnej sebaidentifikácie (historizujúci romantizmus 19. storočia – dnes sa táto optika videnia kultúry na Slovensku opäť vracia) do moderného kontextu 21. storočia. Kultúra a kultúrna produkcia je dnes založená predovšetkým na participácii a demokratickom prístupe. **Moderné chápanie kultúry musí vychádzať z pochopenia novej kultúrnej reality, ktorá zásadným spôsobom mení jej vnímanie a význam.**

Nové technológie a migrácia sú len niektorými z faktorov, zásadne ovplyvňujúcimi vznik nových foriem kultúrnej produkcie a jej konzumovania. Nepochybne ide o radikálne zmeny podstatne meniace výklad pojmov *kultúrne inštitúcie*, či *umelecké scény*. Kultúrna politika musí

tento vývoj odrážať, aby ostala relevantná voči svojej neustále sa meniacej podstate – kultúre a zároveň si zachovala svoju relevantnosť voči občanovi, ktorý ju v konečnom dôsledku financuje. Moderná kultúrna politika musí chrániť kultúrne dedičstvo a kultúrnu pamäť, prichádzať na pomoc tam, kde princípy voľného trhu nedokážu zaručiť kultúrnu kontinuitu a slobodu a zároveň umožniť slobodnú súťaž kultúrnej produkcie o diváka, a jej slobodný rozvoj.

Z uvedeného vcelku jasne vyplýva a nie je to žiadnym tajomstvom, že slovenský kultúrny sektor potrebuje zásadné reformy. Kým ostatné oblasti života spoločnosti postupne prešli často bolestnou rekonštrukciou a prvé pozitívne výsledky tejto terapie sú už markantné, kultúra z rôznych dôvodov neprešla od roku 1989 podstatnou reformou. Smutné roky 1992 – 98 priniesli nezmyselné a ideologicky motivované reštrukturalizácie v kultúrnom sektore a artikulovaný odpor celej kultúrnej obce voči vládnej politike. Po zmene politickej garnitúry v roku 1998 prišla očakávaná zmena a Slovensko sa navonok i vo vnútri začalo zbavovať istého pocitu frustrácie. Kultúrny sektor túto zmenu otvorene podporoval a euforicky očakával aj vytvorenie koncíznej a modernej kultúrnej politiky.

Očakávania sa nespĺnili a ani jeden z ministrov kultúry vtedajšej vládnej garnitúry nepriniesol zásadnú koncepciu a víziu pre slovenskú kultúru. Rok pôsobenia súčasnej vlády je dostatočným dôkazom toho, že ani ona nebude priekopníkom v oblasti kultúrnej politiky. Práve naopak – niektoré počiny dávajú tušiť smutný návrat do obdobia rokov 1994 – 1998 (personálna politika, „národne“ orientovaná filozofia, zloženie a rozhodnutia grantových komisií atď).

Výsledkom dlhodobého neriešeného stavu je chaotická zmes prežitých kultúrnych praktík a organizácií a atavistického financovania, ktoré koexistujú s modernými kultúrnymi a umeleckými aktivitami, či inštitúciami, ktoré obrodným procesom prešli dobrovoľne a z vlastnej vôle. V tejto situácii bola v minulosti pochopiteľná nechúť ekonomických ministrov investovať do tohto nefunkčného mechanizmu akékoľvek ďalšie prostriedky, výsledkom však je nedocenenie a opomenutie kultúry v procese transformácie ekonomiky a spoločnosti – o to viac sa ukazuje potreba jasne definovanej politiky v oblasti kultúry. Našou druhou tézou pre slovenskú kultúru je:

× Štát si musí jasne zdefinovať svoju úlohu a priority v oblasti kultúry

Tak ako v každej oblasti, kde sa narába s verejnými peniazmi, musia byť aj v kultúre definované ciele, zámery a metodika ich použitia. Vláda a ministerstvo kultúry musia mať rozpracovanú víziu a zároveň určené pravidlá hry. Je samozrejme veľmi ťažko definovať jasne stanovené politiky v oblasti, ktorá je predovšetkým založená na slobodnej tvorbe. Podstatou moderných kultúrnych politík v Európe sú však princípy slobody, vytvárania príležitostí a kultúrnej hrdosti, a na takých je možné postaviť pragmatický a zároveň otvorený systém. Existuje množstvo dobrých príkladov na to, ako čiastočné rozdelenie politicko-administratívnej a finančno-správnej právomocí v oblasti kultúry môže priniesť rozmach kultúrneho sektora (princíp „arm's length“ a Arts Council, ktorý sa s úspechom používa v mnohých európskych krajinách). Transparentné pravidlá, založené na modernej kultúrnej vízii sa vrátia v podobe fungujúcich kultúrnych inštitúcií a rozvíjajúcich sa tvorivých aktivít. Ich aktéri nebudú musieť v obavách sledovať denný politický vývoj a putovať od jedného neistého grantu k druhému, bez akýchkoľvek pravidiel či záruk.

Logicky sa vynára otázka pripravenosti slovenského kultúrneho sektoru a širokej laickej verejnosti na takúto reformu. Pochopiteľné, že žiadna zmena, narúšajúca status quo sa neobíde bez odporu a opozície. Pozorujúc niektoré verejné diskurzy v tejto sfére, občas nadobúdame dojem, že časť slovenskej kultúrnej obce pod deklarovanými požiadavkami zmeny rozumie práve návrat k stavu, ktorý sa roky nemenil a akékoľvek progresívne reformy bude vnímať ako ohrozenie. Historickým vývojom narušené striedanie umeleckých generácií, ale aj dlhodobý vplyv ideológie na kultúru spôsobili, že prirodzené prenikanie nových prístupov ku kultúrnej produkcii a jej správe sa len pomaly dostáva do širšieho povedomia. Verejná a odborná diskusia na túto tému nikdy neprebehla a všetci zúčastnení sa stále právom cítia manipulovaní nekomunikujúcou štátnou mocou. Konzultácie so širšou odbornou verejnosťou a následná komunikácia eventuálnej reformy voči kultúrnej sfére, ale aj celej verejnosti sa tak musí stať podstatnou zložkou akejkol'vek snahy v tejto oblasti, najmä po skúsenostiach s reformami v iných sektoroch. Tretia téza, ktorú ponúkame, preto je:

- × Reforma kultúrneho sektora musí byť transparentne a prijateľne komunikovaná a založená na širokej participácii zúčastnených strán

Reforma tohto typu bude však čeliť množstvu prekážok. Jednou z najväčších je, že v dôsledku nedostatočnej reformy kultúry a vzdelávania má kultúrny sektor alarmujúci nedostatok odborného zázemia v oblasti manažmentu a administrácie kultúry. Slovenský kultúrny sektor navyše nemá silné zastúpenie z hľadiska občianskej spoločnosti, ktorá by mohla zjednotiť svoj hlas v spoločnosti. Roztrieštené a veľakrát nefunkčné odbory, únie a profesné asociácie (do značnej miery štruktúry zdedené z komunizmu, s nulovou reprezentatívnosťou) sú ďalšími prekážkami efektívneho dialógu o možných reformách. Výsledkom je nezdravá konkurencia, spôsobená podfinancovaním sektoru, ktorá generuje korupčné správanie a nedostatok spolupráce.

Public Policy Institute preto jasne vníma, že reforma kultúry je úloha tak pre vládu, ako aj pre kultúrny sektor. Každý z nich musí v reformnom procese zohrať svoju úlohu.

Vláda a štátne inštitúcie:

- × rozpoznáť a uznať úlohu kultúry v spoločnosti
- × jasne definovať rámcovú stratégiu reformy
- × spolupracovať s kultúrnymi sektorom – na úrovni konzultácii a formalizovaného strategického partnerstva
- × prepojenie s inými politikami (vzdelávanie, ekonomika, hospodárstvo, zahraničné vzťahy)
- × schopnosť neustálej vnútornej redefinície systému

Kultúrny sektor:

- × spolupráca na rôznych úrovniach (štátne inštitúcie, nezávislý sektor, občianska spoločnosť, lokálna kultúra)
- × najvyššia možná kvalita poskytovaných kultúrnych služieb (aj v rovine manažmentu a efektivity)
- × dostupnosť kultúrnych tovarov a kultúrneho vzdelávania
- × systematická práca s verejnosťou, zameraná na pochopenie dôležitosti verejných dotácií do kultúry

Podľa názoru Public Policy Institute je pre slovenskú kultúru zároveň dôležité uvedomiť si limity systému jej financovania štátom. Verejné zdroje pre tento segment spoločnosti boli a budú nedostatočné a výlučná závislosť kultúrnej produkcie na štátnych dotáciách vždy prináša obmedzenie slobody tvorby a stagnáciu. Ciele reformy kultúrneho sektora okrem toho nemôžu byť zamerané len na poskytovanie kultúrnych statkov jednotlivcovi. Za zásadnú považujeme otázku personalizácie, teda zosobnenie vzťahu človeka ku kultúre a tým „zcitlivenie“ jednotlivca. **Tradícia mecenášstva a finančnej podpory umeleckej sféry je v tomto zmysle inšpiratívnym zdrojom minulosti.** Kultúrno-politický systém by mal obsahovať mechanizmy, ktoré podporujú individuálnu a korporátnu filantropiu.

V Public Policy Institute chceme tieto podnety akcentovať a zasadiť ich do širšieho programového kontextu. Dominantný vplyv štátu na kultúru je tým nebezpečnejší, čím je neviditeľnejší. Je iluzórne považovať kultúru za nezávislú, pokiaľ bude dotovaná iba z verejných zdrojov. V takom prípade vždy hrozí nebezpečenstvo, že sa kultúra stane vykonávateľkou vôle štátnej moci a ministerstvo kultúry bude jej prevodovou pákou. Musíme konštatovať, že prvé náznaky tohto stavu sa začali objavovať

(mediálny zákon). Východisko vidíme v prechode na viaczdrojové financovanie a v efektívnom využívaní finančných zdrojov. To sú faktory, ktoré jedine garantujú umeleckú slobodu.

Cieľom našej reformy je slobodná a progresívna kultúra, ktorá vo všetkých svojich zložkách umožňuje rozvoj kvalitných a kreatívnych ľudí, podporuje kultúrnu pamäť a kultivuje všetky sféry spoločnosti.

× Peter Martiš

peter.martis@publicpi.eu

hlavný analytik a spoluzakladateľ PPI na Slovensku

× Zora Jaurová

analytička Inštitútu pre kultúrnu politiku

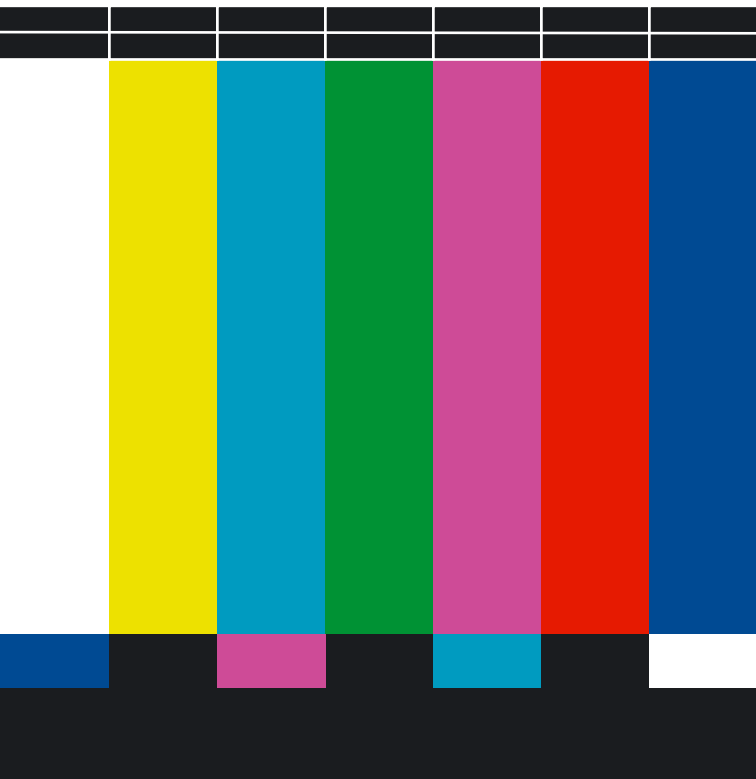
PPI – PUBLIC POLICY INSTITUTE

Je progresívny stredoeurópsky think tank, ktorého cieľom je poskytovať kvalitné a inovatívne analýzy, riešenia a koncepcie pre viaceré oblasti verejných politík. PPI chce prispieť k trvalému rozvoju regiónu strednej a východnej Európy a posilniť jeho integráciu do vyspelého demokratického sveta.

Public Policy Institute (PPI) prostredníctvom nezávislého výskumu a analýz vymedzuje novú agendu a praktické riešenia otázok verejnej politiky. Budovanie prosperujúceho a demokratického regiónu strednej a východnej Európy je hlavnou víziou PPI.

Ciele PPI presadzujú analytici pôsobiaci v centrálach v Londýne a Bruseli a regionálnych kanceláriách v hlavných mestách strednej a východnej Európy.

PPI – Public Policy Institute
21 Knightsbridge, London SW 1X7LY, United Kingdom
tel.: (0044) 77 8494 7918, e-mail: publicpi@publicpi.eu
London – Brussels – Bratislava – Budapest – Kiev – Prague – Warsaw
www.publicpi.eu

© 2008

vizuálna koncepcia, grafický design, layout: Eva Kašáková